

PÄÄKIRJOITUS

Avoinkaan julkaiseminen ei ole ilmaista

Kaisa Vehkalahti

Kirjastoissa, korkeakouluissa ja tutkimuslaitoksissa käydään parhaillaan kiivaita neuvotte-
luja ensi vuoden lehtitilauksista. Kansainvälisten tiedekustantajien tietokantamaksut ovat
nousseet vuosi vuodelta, ja kahmaisevat leijonanosan kirjastojen resursseista. Samalla kun
osaavaa henkilökuntaa leikataan, rahat valuvat kansainvälisille kustannustaloille. Pienem-
missä tutkimuslaitoksissa taas ollaan tilanteessa, jossa kalleimpiin tietokantoihin ei ole
yksinkertaisesti varaa. Tämä tarkoittaa, että tutkijoilla ei ole pääsyä oman alansa kansain-
väliseen huippututkimukseen. Akateemisilla mittareilla mitattuna kovimmat ja siteeratuim-
mat julkaisut jäävät hintamuurin taakse.

Samojen korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tutkijat ovat kirjoittaneet tänäkin syksynä
vinon pinon tutkimushakemuksia, joista jokaisessa budjetoidaan tuhansia euroja kansainvä-
listen tiedekustantajien Open Access -maksuihin. Suomen Akatemia on jo parin vuoden
ajan suosittanut, että sen rahoittamien tutkimushankkeiden tulokset tulisi julkaista julkai-
suissa, jotka ovat maksuttomasti avoimia mahdollisimman laajalle yleisölle. Tutkimustie-
don avoimeen julkaisemiseen kannustaminen on erittäin kannatettava periaate. Niin sanottu
Golden Open Access -julkaiseminen, jossa julkaisu tarjotaan luettavaksi ilmaisesti ja
esteettömästi verkossa, ei kuitenkaan ole edelleenkään niin yleistä, kuin vuosituhannen
vaihteessa toiveikkaasti odotettiin. Tutkijat julkaisevat luonnollisesti mieluiten niissä tiede-
lehdissä, joita eniten arvostetaan. Kyse on vakiintuneista lehdistä ja kustannustaloista, jotka
ovat syntyneet jo printtilehtien aikakaudella. Toinen avointa julkaisemista hidastava tekijä
on se, että avoinkaan julkaiseminen ei suinkaan ole ilmaista: referee-arvioinnin järjestämi-
nen, julkaisujen toimittaminen ja taittaminen, verkkojulkaiseminen, tietokantojen ylläpitä-
minen ja kaikki muu toimitustyö maksavat, vaikka painokustannukset jäisivät pois.

Kansainvälisen kustannusmaailman vastaus resurssipulaan ovat olleet kirjoittajamaksut.
Mikäli kirjoittaja haluaa artikkelinsa avoimesti ja esteettömästi kaikkien saataville, hän
maksaa kirjoittajamaksun, jotka nousevat 'edullisissa' humanistis-yhteiskuntatieteellisissä
julkaisuissakin pariin kolmeen tuhanteen euroon per artikkeli. Kaupallisille lehtitaloille
avoimesta julkaisemisesta onkin tullut tuottoisa bisnesmalli, jolla ei ole paljoakaan teke-
mistä alkuperäisen idealistisen Open Access -ajattelun kanssa. Kirjoittajamaksuja maksaes-
samme olemme osaltamme tukemassa sitä, että suuret kansainväliset kustantajat sanelevat
julkaisupolitiikan suunnan jatkossakin. Oma lukunsa Open Access -historiassa ovat vielä
niin sanotut saalistajalehdet (*predatory publishers*), jotka julkaisevat kirjoittajamaksuja
vastaan, mutta eivät takaa tieteelliset kriteerit täyttävää refereemenettelyä, saati kunnollista
kustannustoimitusta. Tilaus- ja kirjoittajamaksujen lisäksi samaan suuntaan kulkee kolmas,
edellisiä vähemmän tiedostettu rahavirta. Suomalaistutkijat työskentelevät lukemattomien
kansainvälisten tiedelehtien toimituskunnissa ja tekevät ilmaista työtä vertaisarvioitsijoina,

koska tällaiset tehtävät ovat olennainen osa tieteellistä toimintaa. Ilman vertaisarviointia tiede ei toimisi.

Pahimmillaan yksi artikkeli voi näin ollen tulla maksetuksi kolmeen otteeseen: Ensin tutkija maksaa kirjoittajamaksun saadakseen tuloksensa julkaistua kansainväliselle lukijakunnalle. Toiset tutkijat käyttävät työaikaansa artikkelin vertaisarviointiin ja toimittamiseen. Päälle päätteeksi tutkijan oma yliopisto maksaa siitä, että artikkeli on luettavissa kotikirjaston tietokannoissa. Joku tilanteesta varmasti hyötyy, mutta avoin tiede se ei taida olla.

Ongelma on yhteinen koko tiedemaailmalle, mutta Suomen kaltaisten pienten tilaajamaiden on vaikea saada kehitykseen muutosta. Yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja yleisten kirjastojen FinElib-konsortio käy neuvotteluja, jotta tiedejulkaisemisen eri vaiheissa tehdyt satsaukset (kirjoittajamaksut, vertaisarviointi) otettaisiin huomioon tilaushinnoissa. Suomalaisten kirjastojen toiveet ja vaatimattomat tilaajamäärät eivät kaikkia kansainvälisiä kustantajia kuitenkaan hetkauta. Maksukykyisiä asiakkaita löytyy tarpeeksi muualtakin.

Kotimaisessa tiedejulkaisemisessa on toistaiseksi valittu toinen suunta. Kirjoittajamaksuille ei kotimaisessa tiedemaailmassa ole kannatuspohjaa, monestakaan syystä. Maksut koetaan tutkijoiden välistä eriarvoisuutta tuottavana tekijänä – syystäkin. Kaikilla tutkijoilla ei suinkaan ole rahoitusta artikkelimaksuihin ja julkaisemisen tulisi perustua tieteelliseen tasoon, ei maksukykyyn. Kyseenalaista myös on, toisivatko kirjoittajamaksut kotimaisille lehdille lisätuloja, vai ajaisivatko ne päinvastoin kirjoittajat julkaisemaan yhä useammin kansainvälisissä lehdissä.

Kotimaisten tiedelehtien rahoitus on jo pitkään ollut kaltevalla pohjalla. Lehtien perinteiset tulonlähteet, kuten tilausmaksut ovat vähentyneet. Siirtymistä painetusta julkaisemisesta verkkojulkaisemiseen on pyritty kannustamaan tilausten vähentymistä kompensoivan Elektra-tietokannan avulla. Kasvatus & Ajan kaltaisten kokonaan maksuttomien Golden Open Access -julkaisujen näkökulmasta Elektra on kuitenkin hankala järjestelmä, sillä se ei huomioi maksuttomasti avoimia julkaisuja, eivätkä kasvavat lukijamäärät näin ollen tuo kokonaan avoimille lehdille tuloja. Kasvatus & Ajan toiminnan mahdollistaa taustalla vaikuttava [Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura](#). Vastaava tilanne on monella tiedelehdellä. Samaan aikaan kun tiedejulkaisemisen markkinat ovat muuttuneet radikaalisti, myös tieteellisten seurojen rahoituspohja on kuitenkin hapertumassa: uudet tutkijasukupolvet eivät koe tieteellisiä seuroja yhtä tärkeiksi kuin edelliset, jäsenkunta harmaantuu ja monen seuran jäsenmaksutulot laskevat vuosi vuodelta. Joissain tapauksissa tiedelehti on kasvanut huomattavasti sitä julkaisevaa tieteellistä seuraa tunnetummaksi ja suuremmaksi, ja lehden pyörittäminen vie käytännössä tiedeseuran kaikki resurssit. Paras tapa tukea kotimaista tiedelehteä onkin liittyä sen taustaseuran jäseneksi.

Tilanne on paradoksaalinen, sillä kotimaisiin tiedelehtiin tarjotaan artikkeleita enemmän kuin koskaan, lehdet ovat laadukkaampia kuin koskaan, ne ylläpitävät korvaamatonta tieteellistä keskustelua ja niitä luetaan enemmän kuin koskaan. Tiedejulkaiseminen myös huomioidaan tutkimuslaitosten ja korkeakoulujen tulosrahoituksessa aiempaa paremmin. Toisin sanoen kotimaiset tiedelehdet tuottavat tiedeyhteisölle kokonaisuutena todellista lisäarvoa ja ovat korvaamattoman arvokkaita.

Julkaiseminen ei kuitenkaan ole ilmaista edes kotimaisessa Open Access -lehdessä. Uusia ratkaisuja tarvitaan kipeästi. Kasvatus & Aika on mukana Tieteellisten seurain valtuuskunnan ja Kansalliskirjaston yhteishankkeessa, jossa etsitään ratkaisuja avoimen tieteellisen julkaisemisen rahoitukseen ja tekniikkaan. *Kotimaiset tieteelliset lehdet avoimiksi*

ja vaikuttamaan -hankkeessa ([Kotilava](#)) pyrimme löytämään kotimaisen kompromissin, joka tukee lehtien toimintaedellytyksiä ja tekee avoimeen julkaisemiseen siirtymisen mahdolliseksi tiedelehdille. Osana tätä teemme näkyväksi myös sitä näkymätöntä työtä, jota tutkijat tekevät talkoovoimin tiedelehtien toimituskunnissa ja vertaisarvioitsijoina.

FT, dosentti Kaisa Vehkalahti toimii Nuorisotutkimusverkoston tutkimuspäällikkönä.